

riskerar att betraktas som enkelspårig. Men det är en hållning som vilar på Habermas deliberativa demokratiska vision, där processen är det som driver samtalet framåt. Akademikern kliver in i samtalet genom att presentera ett perspektiv som för samtalet framåt. Målet är inte att själv vara uttömmande utan att bidra till den deliberativa processen.

Hallonstens bok är en initierad presentation av den samhällsvetenskapliga traditionen. Han visar att den härbärgerar kunskap och perspektiv som förtjänar att höras mer i den offentliga debatten. Boken hämtar sin vitalitet från växelspelet mellan klassiska teoretiker och aktuella utmaningar: Författaren står med Weber i ena handen och dagstidningen i den andra. Den här pendlingen ger ett välkommet dubbelseende som fler akademiker borde ta efter.

Stoeckl, Kristina & Uzlaner, Dmitry, 2022. *The Moralists International: Russia in the Global Culture Wars*. New York: Fordham University Press.

Anmälan av Sara Kalm

Rysslands geopolitiska aggressivitet och storvulna nationalism under Vladimir Putin har, som många noterat, gått hand i hand med en alltmer socialkonservervativ hållning i frågor som rör familj och sexualitet (Edenborg 2023). Det har blivit tydligt att regeringen drar åt samma håll som den rysk-ortodoxa kyrkan, inte minst under patriark Kirill, vars många hätska utfall ofta uppmärksammas i medierna. Sedan 2012 har Ryssland avkriminaliserat våld i hemmet (såvida det inte leder till sjukhusvistelse), definierat äktenskapet som ett förbund mellan man och kvinna, begränsat hbtq-personers rätt att offentligt ge uttryck för sin identitet, kringssurit aborträtten och även förbjudit "överdrivet bruk av svordomar" såväl som tal som "sårar religiösa känslor". Konstitutionen från 2020 upphöjer "traditionella värderingar" – vilka i stort sett definierats av kyrkan – till statlig politik. Detta har gjort att konservativa aktivister och politiker i väst alltmer vänt sig till Ryssland för inspiration och ledarskap i det pågående "globala kulturkriget".

I denna nyttkomna bok vill Rysslandskännarna Kristina Stoeckl och Dmitry Uzlaner förstå Rysslands roll i det globala kulturkriget, hur den konservativa vändningen gått till och särskilt vilken roll den rysk-ortodoxa kyrkan spelat i skeendet. Författarna menar att de dominerande förklaringarna till detta i omvärlden är mycket förenklade. Dels har vi den romantiserande bild som Ryssland själv saluför och vars riktighet den kristna högern i väst låter sig övertygas om. Enligt denna rör det sig om traditionella, autentiskt rysk-ortodoxa värden, som efter att ha tryckts undan under sovjettiden nu åter har kunnat blomma upp och även inspirera andra.¹ Dels har vi bilden som dominerat i västliga medier. Här förklaras den konservativa vändningen helt med Putins stormaktsambitioner, vilket gör att kyrkans och religionens roll reduceras till ett slags verktyg.

Den förklaring som Stoeckl och Uzlaner själva skisserar är långt mer komplex. De lutar sig mot sina egna gedigna och välpublicerade kunskaper i ämnet, andra forskares rön, ett stort antal primärkällor och ett rikt intervjumaterial med personer (delvis namngivna) som innehaft nyckelpositioner. Resultatet är en fascinerande och övertygande beskrivning av den värdeförskjutning som skett i Ryssland sedan kalla krigets slut. Författarna lyfter särskilt fram betydelsen av transnationella nätverk, och de tecknar bilden av en utveckling där ryska aktörer i ett första skede lärde sig om det globala kulturkriget och i ett andra skede kommit att leda det.

En viktig poäng som författarna gör är att de "traditionella värderingar" kring familj och sexualitet som Ryssland och den rysk-ortodoxa kyrkan säger sig stå för i själva verket är ganska nya. Till skillnad från till exempel katolicismen hade den rysk-ortodoxa kyrkan inte någon utvecklad sociallära förrän mot slutet av 1900-talet. Dess roll i samhället har formats av att statsmakterna historiskt sett försökt begränsa den (även före kommunismen) och av att den själv varit mer inåtvänd och rent andligt orienterad. Exempelvis finns det ingen tradition av att upphöja familjen så som görs i dag. Medan andra grenar av kristendomen sett familjen som helig och som en manifestation av Kristus, så har den ortodoxa traditionen bara sett familjelivet som ett andrahandsval för dem som inte klarar av klosterlivet.

Den process som ledde till att kyrkan kom att ta kompromisslös ställning i en rad sociala frågor kallar författarna för en konservativ *aggiornamento*. Termen användes i samband med Andra Vatikankonciliet under 1960-talet och betecknade då en modernisering och anpassning av den katolska kyrkan i förhållande till det omgivande samhället. Stoeckl och Uzlaner menar att den ortodoxa kyrkan gått igenom en motsvarande radikal förändring av sina

1 Som en intervjuperson säger: "Their [the Russians'] gift to us is this deeper, sometimes richer, understanding of love and the family and the role that that plays in society. Because you've got centuries of tradition in that regard" (s. 119).

samhällskontakter efter murens fall, men att denna haft konservativa snarare än progressiva förtecken. Man kan nog diskutera om termen är välvald – är den verkligen neutral, som författarna menar, eller har den en progressiv laddning? – men det som beskrivs med hjälp av den är övertygande. På 1990-talet befann sig Ryssland i ekonomisk och politisk men även social och moralisk kris. Kaos rådde i det vakuum som den tidigare dominerande kommunistiska idévärlden lämnat efter sig. Detta var bakgrunden till att kyrkan och andra samhällsaktörer efter hand kom att anamma en stenhård version av socialkonservatism, en utveckling som dock var allt annat än självskriven.

Man gjorde alltså inte detta genom att blåsa nytt liv i redan grundmurade inhemska värderingar och traditioner. I stället skedde vändningen under inflytande av den amerikanska kristna högern. Under 1990-talskaoset strömmade sådana normentreprenörer till Ryssland, de genomförde olika projekt (till exempel om hur man undervisar om kristna värderingar) och de grundlade samarbeten som i vissa fall kom att bli enormt inflytelserika. Här kan nämnas mötet mellan Allan Carlson och Anatolij Antonov – båda konservativa intellektuella som upplevt sig som motarbetade – vilket 1997 ledde till den första World Congress of Families (WCF). WCF är fortfarande det viktigaste forumet för transnationell dialog mellan konservativa aktivister på familjeområdet.

Ett centralt argument i boken är att de högerkristna förde med sig tankegods från USA som sedan reproducerades i Ryssland. Redan 1991 användes termen *culture war* i ett amerikanskt sammanhang, då syftande på den djupa polariseringen mellan konservativa och progressiva kring samhällsrelaterade moralfrågor som exempelvis abort (Hunter 1991). Dessa frågor väckte till en början ingen direkt genklang i Ryssland, och det var inte heller givet på vilken sida kyrkan skulle ställa sig. Precis som överallt annars förekom det konflikter kring moralfrågor, men förståelsen av dem skiftade mycket mer, allianserna kring dem spretade och alla var inte lika laddade. Men nu övertog man alltså det amerikanska kulturkrigets positioner och formuleringar. Detta innebar att en viss uppsättning frågor nu bands samman och skulle definieras moraliskt och religiöst, att kyrkan självklart stod till höger, att huvudmotståndaren nu var företrädare för det progressiva och liberala väst och att man måste inta en kompromisslös hållning gentemot dessa. Det innebar också att nya allianser bildades mellan företrädare för olika religiösa traditioner, som historiskt sett varit motståndare men som nu kunde sluta upp bakom de socialkonservativa ståndpunkterna. Dessa har med tiden ingått allians med den yttersta politiska makten såväl som med den ekonomiska eliten i form av olika namnkunniga oligarker (till exempel Konstantin Malofejev).

Författarna landar i slutsatsen att det inte enbart är den progressiva sidan som ändrat skepnad över tid, utan även den konservativa, trots att denna ju själv säger sig stå för oföränderliga värden. Därtill har den konservativa positionen byggts och anpassats under inflytande av yttre krafter – vilket är ironiskt med

tanke på det officiella Rysslands misstänksamhet mot "utländska agenter" när det gäller civilsamhällesorganisationer på den progressiva sidan. Detta påvisas med hänvisning till ett stort antal fall där den kristna högern och andra bildat nätverk med ryska politiska och ortodoxa aktörer och därigenom påverkat Rysslands och ryska kyrkans ställningstagande i olika frågor.

Den ryska positionen har dock sina egenheter. Till dessa hör den vanliga kombinationen av antikommunism och beundran för Stalin. Att denna ståndpunkt alls är möjlig sammanhänger enligt författarna med att "kommunism" nu *enbart* förstås som liberala/progressiva/globalistiska/feministiska/antirasistiska/människorättsvurmande/etc. värderingar, det vill säga som "kulturmarxism". Stalin kan då uppskattas för sin kraftfullhet och patriotism, och man bortser både från hans faktiska kommunism och från hans storskaliga utrensningar.

Efter att ha lärt sig om kulturkriget har ryska aktörer övergått till att utkämpa och leda det. I bokens andra del skiftas fokus till hur Ryssland kommit att inta ledarrollen på den konservativa sidan i det globala kulturkriget. Nu talar man hellre om rättigheter än om moral, och mot varandra står nu två olika tolkningar av mänskliga rättigheter. Den som har dominerat under efterkrigstiden är universalistisk och individfokuserad, liberal och progressiv. Denna har sedan 1990-talet tagit sig uttryck i sådant som sexuella och reproduktiva rättigheter, hbtq-personers rättigheter och lagar mot våld och våldtäkt i hemmet. Internationella mellanstatliga och ickestatliga organisationer har aktivt arbetat med detta runt om i världen, ett arbete som mött betydligt större motstånd än tidigare generationers mänskliga rättigheter. Vissa har uttryckt det så att vi gått från en första variant av liberal internationell ordning till en andra, mer orienterad mot sådant som uppfattas som moralfrågor, som anses vara mer kontroversiell och påträngande (Börzel och Zürn 2021). Den konservativa sidan i kulturkriget har svarat inte genom att helt förkasta människorättsregimen, utan genom att omformulera rättigheterna och sedan bedriva aktivt lobbyarbete för sin tolkning. Författarna menar att den akademiska litteraturen om normspridning förbisett denna utveckling eftersom man nästan enbart fokuserat på progressiva krafter; men konservativa aktörer agerar också som normentreprenörer på människorättsområdet.

De konservativa aktörerna fokuserar särskilt på några artiklar ur FN:s förklaring om de mänskliga rättigheterna. Rätten till liv används (så klart) för att angripa aborträtten, rätten till religions- och samvetsfrihet för att kringskära den i praktiken. Artikel 26(3) säger att rätten till att välja utbildning för barn främst tillkommer föräldrarna. Denna används flitigt, eftersom skolan anses skyldig till att indoktrinera barn in i kulturmarxism och genusrelativism. Föräldrars rätt att välja utbildning tolkas som rätten till (konservativ och nationalistisk) hemskolning och som rätten att slippa obligatorisk sexualundervisning. Den rysk-ortodoxa kyrkans favorit är artikel 29(1) ("Var och en har plikter mot

samhället, i vilket den fria och fullständiga utvecklingen av hans eller hennes personlighet ensamt är möjlig”). Denna uttolkar de så att samhällsplikter och traditionella värderingar har företräde framför individuella mänskliga rättigheter. En retorisk strategi är här att hävda att deras tolkning är den genuint universella, medan motståndarsidans tolkning är partikulär och bara omfattas av en kosmopolitisk, genusextremistisk, kulturmarxistisk elit.

Strategin att argumentera i rättighetstermer tog Ryssland över från det amerikanska kulturkriget. Men därefter har Ryssland själv mobiliserat och byggt allianser på detta sätt, nu riktat mot andra länder och internationella fora. Författarna beskriver i detalj Rysslands agerande i till exempel Europarådets parlamentariska församling och i FN:s råd för mänskliga rättigheter. Ofta har man lyckats samla stöd från stater i Afrika, Asien och Mellanöstern. Ryssland har också tagit initiativ till Group of Friends of the Family, som samlar länder som Egypten, Vitryssland, Qatar, Jemen, Iran med flera för samordning av påtryckningar till stöd för ”traditionella värderingar” inom ramen för FN.

Några trådar lämnas lösa, några relevanta ämnen tas inte upp eller diskuteras inte på allvar. Vad ”Moralist International” (titeln) är för något förklaras inte, dock förstår man av sammanhanget att det har med kulturkrigets konservativa sida att göra. Vilken roll Vatikanen spelat i det globala kulturkriget i förhållande till den kristna högern och Ryssland tas knappt upp, trots att många ser Vatikanen som den allra viktigaste aktören på området. Varför kulturkrigarna har lämnat kapitalismen i fred medan man angripit andra centrala västliga -ismer (individualism, sekularism etc.) är en uppenbar fråga som aldrig reds ut. Detta är dock inga stora invändningar som väsentligt drar ner bedömningen av denna utmärkta bok, som borde läsas av alla som intresserar sig för kulturkrig, populism eller religionens politiska roll.

I epilogen berättar författarna att de skrev sin bok före Rysslands angrepp på Ukraina. Detta reella krig har av patriark Kirill rättfärdigats i kulturkrigets ordalag: som nödvändigt för att hindra väst från att tvinga på den ortodoxa världen sina prideparader. Det är svårt att förutse hur kriget kommer att påverka Rysslands ledarroll i de sammanhang som beskrivits här. Även om vissa likasinnade i väst har försvarat Putins agerande, så kommer invasionen att försvaga Rysslands legitimitet i mångas ögon. Detta betyder dock inte att det globala kulturkriget är över eller att den konservativa sidan kollapsar. Den har redan skiftat ledarskap många gånger, och det sannolika, menar författarna, är att någon annan kommer att ta upp det färdigpaketerade konservativa tankegodset och ta över ledningen för normspridningen nationellt och globalt.

Litteraturförteckning:

- Börzel, Tanja A. & Michael Zürn, 2021. "Contestations of the Liberal International Order: From Liberal Multilateralism to Postnational Liberalism", *International Organization* 75(2), s. 282–305.
- Edenborg, Emil, 2023. "Den ryska hbtq-rörelsen från glasnost till kriget i Ukraina: Ett civilsamhällesperspektiv på Rysslands misslyckade demokratisering", *Statsvetenskaplig tidskrift* 125(1), s. 197–220.
- Hunter, James D., 1991. *Culture Wars: The Struggle to Define America*. New York: Basic Books.

Weyland, Kurt, 2021. *Assault on Democracy. Communism, Fascism, and Authoritarianism During the Interwar Years*. Cambridge: Cambridge University Press.

Anmälan av Simon Davidsson

Frågor gällande demokratins framtid i västvärlden har på goda grunder fått alltmer uppmärksamhet från samhällsvetare det senaste årtiondet. Forskare, debattörer och politiska aktörer följer skeendena i olika länder, jämför dem och bedömer möjligheterna till likartade förlopp över statsgränserna. I en nyutkommen bok gör Kurt Weyland ett forskningsbidrag i vilket han undersöker hur attacker mot demokratin spred sig från land till land under mellankrigstiden, en period som enligt många påminner om 2020-talet när det gäller förekomsten av antidemokratiska rörelser och motrörelser.

Weylands analys behandlar de flesta central- och östeuropeiska länder i olika utsträckning. Bokens huvuddel inleds med en metodologisk diskussion. Weyland argumenterar för att spridning (*diffusion*) – i detta fallet av attacker mot demokratin – bäst studeras kvalitativt. Han framhåller därtill vikten av att använda sig av sådan historisk forskning som är opåverkad av idéer om rationalism inom statsvetenskapen. Jag återkommer till Weylands tillämpning av historisk forskning i slutet av recensionen.

Det är mycket naturligt att Weyland vill att den historiska forskning han stöder sig på inte ska präglas av något rationalitetsbegrepp. Weyland har i ett